

УДК 330.342 + 332.1

СВІТОВИЙ РИНОК ОЗБРОЄНЬ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

МАТЮШЕНКО Ігор Юрійович

кандидат технічних наук, професор

КОВАЛЬЧУК Катерина Володимирівна

здобувач

Сьогодні міжнародна передача товарів військового призначення становить глибоко укорінене явище, характерне для розвитку сучасних міжнародних відносин. Це обумовлено суверенним правом держав одержувати в цілях оборони озброєння та військову техніку (ОіВТ), які надходять, зокрема, із зовнішніх джерел.

Інтеграція оборонно-промислового комплексу України у міжнародні структури надасть змогу підвищити ефективність використання виробничих, наукових і експериментальних можливостей, сприятиме розширенню ринків її збуту, залученню іноземного капіталу у розвиток виробництв галузі тощо.

Значний здобуток у дослідження проблем міжнародного військово-економічного співробітництва України внесли такі іноземні та вітчизняні вчені, як: О. Барановський, В. Бегма, Л. Безчасний, Р. Боднарчук, О. Бодрук, В. Борохвостов, В. Будкін, О. Власюк, А. Гальчинський, О. Гергель, О. Гончаренко, В. Горбулін, М. Єрмошенко, А. Зленко, О. Іжак, П. Кабан, В. Кириленко, В. Литвин, А. Лук'янов, А. Шевцов, Г. Манчуленко, В. Мунтіян, Н. Невідома, В. Новицький, Б. Парахонський, Г. Перепелиця, С. Пирожков, І. Семеніхін, П. Скурський, А. Сухоруков, Г. Удовенко, В. Юрчук та інші.

В той же час, визначення ролі України на світовому ринку озброєння та перспектив реалізації потенційних можливостей українського ОПК на світовому ринку озброєнь і військової техніки потребує постійного аналізу і врахування сучасних тенденцій розвитку світового ринку озброєнь.

1. Сутність та значення світового ринку озброєнь

Військово-технічна співпраця є невід'ємною частиною зовнішньої політики будь-якої держави. На початку ХХІ століття, в силу, перш за все, геополітичних і економічних умов, така співпраця є вельми істотним питанням для усіх країн світу, в якому відбуваються складні процеси, з'являються нові центри впливу і системи безпеки.

На відміну від «звичайної» торгівлі продукцією цивільних виробництв, у світовій торгівлі озброєннями і військово-технічній співпраці багатьох держав химерним чином поєднується значна кількість аспектів міжнародних і внутрішньодержавних питань [1, с. 22].

В цілому ж торгівля зброєю йде по традиційному макроекономічному ланцюжку «руху товару» – від власне виробників товару (підприємств-виробників) до кінцевих споживачів (як правило, національні озброєні сили, державні легальні офіційні воєнізовані формування і струк-

тури, але бувають і недержавні легальні або нелегальні та навіть кримінальні структури). Між виробниками і споживачами, як правило, але не завжди, існують посередники – експортери і імпортери [2, с. 3].

Інша справа, що на попит і пропозицію суттєво впливає політика – політична нестабільність в якомусь регіоні, взаємні територіальні претензії низки країн, протистояння військово-політичних союзів, зміна зовнішньої політики держав або ж військові конфлікти між державами або усередині країни. Все це веде до збільшення попиту, зростання світових витрат на військові потреби і закупівлі озброєнь.

У загальному об'ємі світової торгівлі ринок озброєння і військової техніки (ОіВТ) займає вельми скромне місце – його частка складає менше 0,4% [3, с. 7].

Проте значущість цього світового ринку визначається не тільки об'ємом експорту озброєння і військової техніки і отриманням відповідного прибутку. Торгівля зброєю є важливим інструментом зовнішньої політики, який сприяє просуванню інтересів країни-експортера по всьому світу і відповідним чином впливає на політичний курс країн-імпортерів.

У міжнародній практиці даний ринок прийнято називати «ринком зброї» або «ринком озброєнь і військової техніки». Найширше поняття, яке позначає повну номенклатуру усіх товарів, що обертаються на легальному ринку зброї, – це «продукція військового, подвійного і спеціального призначення» (ПДС). Під «продукцією військового призначення» (ПВП) розуміються звичайні види озброєнь, військова і спеціальна техніка, боєприпаси, вибухові речовини, роботи/послуги військового призначення, інформація і результати інтелектуальної діяльності у військово-технічній області, амуніція та інші. Крім того, можуть бути використані інші вирази, близькі до поняття ПВП, їх вживання обумовлене вимогами лексичної різноманітності («продукція оборонно-промислового сектора», «продукція військово-промислового комплексу», «оборонна продукція», «військова продукція»). Поняття «Озброєння і військова техніка» (ОіВТ) включає звичайні види озброєнь, військову і спеціальну техніку. Види ОіВТ приведені на рис. 1 [4].

Сучасний світовий ринок озброєнь – один з найбільш складних секторів світового господарства. Суперництво окремих країн та угруповань тут є дуже гострим: боротьба точиться не тільки за окремі прибутки, а й за військово-технічну перевагу, тривалу прив'язку покупця до свого технологічного комплексу. Придбані кораблі, літаки, системи протиповітряної оборони, танки, артилерійські комплекси служать, як правило, багато років, однак з часом потребують модернізації та ремонту. Тому зв'язки у цій сфері надто вигідні виробнику, оскільки перша угода тягне за собою необхідні чергові контракти. На рубежі 1980–1990-х років на світовому ринку озброєння та військової техніки відбулися суттєві зміни, які визначили його розвиток у наступні роки [5, с. 5].

Міжнародний ринок військової техніки та озброєння, з погляду його організації та ділової практики, безперервно міняється. Маючи широкі межі поширення, він, за своєю природою і характером, радикальний та фундаментальний. Звичайно, той міжнародний ринок озброєння, який існував протягом сорока років «холодної війни», в основному відій-

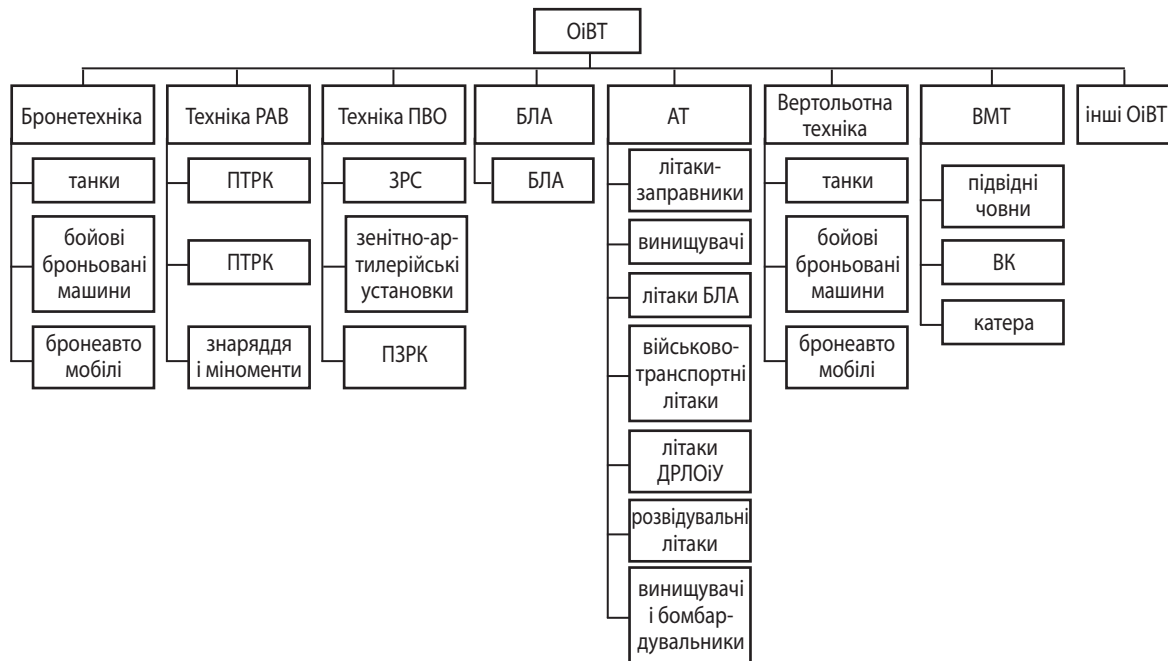

Рис. 1. Види озброєнь і військової техніки

шов у минуле, а той, що замінив його, все ще має багато невизначеності. І все ж зрозуміло, що у світі починає з'являтися щось зовсім нове за своєю природою та характером.

Ринок перш за все переживає радикальну перебудову. Це означає, що у найближчій перспективі виробництво зброї на окремих виробничих лініях зосереджуватиметься в руках невеликої кількості фірм країни-експортера. Така консолідація, в свою чергу, торкнеться серйозних питань, пов'язаних з подальшою життєздатністю стратегії отримання військової техніки.

Невід'ємною частиною процесу перебудови є скорочення чисельності працівників оборонної промисловості. Цілком імовірно здається, що таке скорочення може скласти 50–60% від максимального рівня зайнятості в період «холодної війни» [6, с. 56].

Новий міжнародний ринок військової техніки, що формується, також характеризується зовсім іншим зосередженням ділової активності порівняно зі старим ринком. Фірми дедалі більшою мірою враховують міркування міжнародного характеру, віддаючи їм перевагу перед вітчизняними інтересами.

Одним з найголовніших рушійних чинників міжнародного ринку військової техніки все більшою мірою стають економічні інтереси. Це означає, що відносини між виробниками зброї та практика їх діяльності щодали виразніше нагадуватимуть ситуацію, характерну для виробників цивільної продукції. Тому ціна, надійність та післяпродажне обслуговування у цій сфері набуватимуть вирішального значення.

Характерною рисою сучасного етапу розвитку світового ринку озброєнь та військової техніки є те, що потенційні імпортери починають проводити більш вимогливу політику в даній сфері. Її невід'ємним елементом стає поєднання інтересів покупця і постачальника товару, готового до реінвестування частини отриманого від продажу при-

бутку в національну економіку, а також до компенсаційних закупівель місцевих товарів. Це стосується передусім країн «третього світу», які саме таким чином планують залучити іноземні інвестиції до розвитку власних економік [7, с. 2].

2. Експортно-імпорتنі операції ОПК країн світу

Загальний обсяг світового експорту ОіВТ у 2002–2009 рр. склав 291,490 млрд дол. На протязі вказаного періоду спостерігалось стійке зростання світових поставок ОіВТ, хоча в 2008 і 2009 рр. динаміка зростання сповільнилася. Структура світових поставок за видами приведена у табл. 1 та на рис. 2 [4].

Щорічний обсяг світового експорту озброєнь і військової техніки (ОіВТ) у 2002–2009 рр. стабільно зростав (за аналізований період не було зафіксовано жодного спаду по роках) і досяг 50,732 млрд дол. у 2009 р. проти 22,960 млрд дол. у 2002 р. зростання в 2,2 рази). Найбільш високий щорічний темп зростання світового ринку зброї мав місце у 2006 і 2007 рр. У наступні два роки (2008–2009 рр.) зростання обсягів експорту озброєнь було незначним. Фактично, світовий ринок в 2008–2009 рр. перебував у станці стагнації. У цілому, світовий обсяг експорту озброєнь у 2002–2009 рр. склав 291,490 млрд дол.

Характерною особливістю ринку в останні роки є збільшення частки військового експорту / імпорту в загальному обсязі світових військових витрат, однак цього не можна сказати про весь період 2002–2009 рр. в цілому (табл. 2).

У 2006 р. військовий експорт / імпорт вперше перевищив 3% від загальносвітових військових витрат і склав 3,08%. Максимальний показник зафіксований у 2009 р. – 3,8%.

Основна особливість останніх років – це чітко намітилася тенденція випередження обсягів світового експорту / імпорту ОіВТ у порівнянні із зростанням витрат на модернізацію і закупівлю ОіВТ, вироблених світовим ОПК для задоволення потреб [4].

Таблиця 1

Структура світових поставок за видами ОІВТ в 2002–2009 рр. (млн дол)

ОІВТ	2002	2003	% прир. 2003– 2002	2004	% прир. 2004–2003	2005	% прир. 2005– 2004	2006	% прир. 2006– 2005	2007	% прир. 2007– 2006	2008	% прир. 2008– 2007	2009	% прир. 2009– 2008	2002– 2009
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Бронетехніка	2070,9	3089,8	49,20%	3482,3	12,70%	4404,4	26,48%	4872,1	10,62%	5597,1	14,88%	7525,4	34,45%	7696,7	2,28%	38738,9
%	9	11,7	30,00%	12,7	8,55%	14,8	16,54%	13,5	-8,78%	11,5	-14,81%	15,2	32,17%	15,2	0,00%	13,3
Танки	1232,2	804,2	-34,73%	773,4	-3,83%	1065,6	37,78%	1393,1	30,73%	2747,4	97,21%	2848,6	3,68%	2180,3	-23,46%	13044,9
Бойові бронировані машини	630,2	2163,6	243,32%	2381,1	10,05%	2826	18,68%	2299,9	-18,62%	1203,9	-47,65%	1728,5	43,58%	1943,6	12,44%	15176,9
Броневомобілі	208,5	122	-41,49%	327,8	168,69%	512,8	56,44%	1179,1	129,93%	1654,8	40,34%	2948,3	78,17%	3572,8	21,18%	10517,1
Техніка РАР	898,4	1310,6	45,88%	1183,4	-9,71%	1102,3	-6,85%	1345,3	22,04%	2203,9	63,82%	2169,2	-1,57%	1903,8	-12,23%	12116,9
%	3,9	4,9	25,64%	4,3	-12,24%	3,7	-13,95%	3,7	0,00%	4,5	21,62%	4,4	-2,22%	3,8	-13,64%	4,2
ПТРК	492,2	695,5	41,30%	576,8	-17,07%	461,4	-20,01%	748,5	62,22%	844,4	12,81%	986	16,77%	861,8	-12,60%	5603,6
РСЗО	275,2	330	19,91%	312,9	-5,18%	189,4	-39,47%	71,1	-62,46%	321,8	352,60%	287,3	-10,72%	209,2	-27,18%	1996,9
Знаряддя і міномети	194	285,1	46,96%	293,7	3,02%	451,5	53,73%	525,7	16,43%	1037,7	97,39%	895,9	-13,66%	832,8	-7,04%	4516,4
Техніка ПВО	1707,5	484,9	-71,60%	1005,8	107,42%	908,1	-9,71%	2205	142,81%	3504,9	58,95%	4279,1	22,09%	3736,7	-12,68%	17832
%	7,4	1,8	-75,68%	3,7	105,56%	3,1	-16,22%	6,1	96,77%	7,2	18,03%	8,7	20,83%	7,4	-14,94%	6,1
Зенітно ракетні системи	1452,7	276,2	-80,99%	814,6	194,93%	783,3	-3,84%	1843,2	135,31%	2863,4	55,35%	3734,7	30,43%	3260,3	-12,70%	15028,4
Зенітно артилерійські установки	43	26,7	-37,91%	76,6	186,89%	56,1	-26,76%	213,7	280,93%	278,7	30,42%	325,7	16,86%	13,2	-95,95%	1033,7
ПЗРК	211,8	182	-14,07%	114,6	-37,03%	68,7	-40,05%	148,1	115,57%	326,8	120,66%	218,7	-33,08%	463,2	111,80%	1769,9
БЛА	293,1	137,1	-53,22%	101,4	-26,04%	61,8	-39,05%	213,3	245,15%	385,5	80,73%	390,4	1,27%	463,3	18,67%	2045,7
%	1,3	0,5	-61,54%	0,4	-20,00%	0,2	-50,00%	0,6	200,00%	0,8	33,33%	0,8	0,00%	0,9	12,50%	0,7
БЛА	293,1	137,1	-53,22%	101,4	-26,04%	61,8	-39,05%	213,3	245,15%	385,5	80,73%	390,4	1,27%	463,3	18,67%	2045,7
Авіаційна техніка	6006,8	10207,3	69,93%	11976	17,33%	11100	-7,32%	11662	5,07%	16709	43,27%	14503	-13,20%	16550	14,11%	98714,4
%	26,2	38,5	46,95%	43,6	13,25%	37,3	-14,45%	32,2	-13,67%	34,5	7,14%	29,4	-14,78%	32,6	10,88%	33,9
Літаки-заправники	200	76	-62,00%	76	0,00%	0	-100,00%	0	0,00%	50	0,00%	465	830,00%	704,5	51,51%	1571,5
Винишувачи	3418,3	7942,4	132,35%	8869,9	11,68%	8688,1	-2,05%	8252	-5,02%	10837	31,32%	7972,4	-26,43%	7368,3	-7,58%	63348,1

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Літаки БЛА	348,5	335,6	-3,70%	470,7	40,26%	192,4	-59,12%	622,6	223,60%	350	-43,78%	205,5	-41,29%	850,4	313,82%	3375,7
Військово – транспортні літаки	703,8	860,3	22,24%	1096,6	27,47%	811,7	-25,98%	1222,4	50,60%	2616,8	114,07%	3443,8	31,60%	2835,4	-17,67%	13590,7
Літаки ДРЛОУ	410	25	-93,90%	541,4	2065,60%	568,4	4,99%	328,3	-42,24%	275,6	-16,05%	332	20,46%	2676,7	706,23%	5157,4
Розвідувальні літаки	137,3	7	-94,90%	9,8	40,00%	16	63,27%	0	-100,00%	1340,4	0,00%	388,2	-71,04%	172,8	-55,49%	2071,5
Винищувачі та бомбардувальники	21,9	59,5	171,69%	85,5	43,70%	34,8	-59,30%	63,8	83,33%	29	-54,55%	28	-3,45%	128	357,14%	450,5
Вертольотна техніка	5291,9	4326,5	-18,24%	3308,6	-23,53%	2764,1	-16,46%	3507,6	26,90%	6206,6	76,95%	5642	-9,10%	4984,2	-11,66%	36031,4
%	23	16,3	-29,13%	12	-26,38%	9,3	-22,50%	9,7	4,30%	12,8	31,96%	11,4	-10,94%	9,8	-14,04%	12,4
Противолодочні вертольоти	1090	1276	17,06%	1092,2	-14,40%	593,7	-45,64%	284,8	-52,03%	412,9	44,98%	305,2	-26,08%	932,9	205,67%	5988,2
Тяжкі транспортні вертольоти	419,7	267,8	-36,19%	30	-88,80%	56	86,67%	224,3	300,54%	124,2	-44,63%	420,1	238,24%	102,8	-75,53%	1644,9
Ударні вертольоти	1549,3	1497,5	-3,34%	635,1	-57,59%	963,2	51,66%	1440,9	49,60%	3441	138,81%	1325,4	-61,48%	825,5	-37,72%	11677,9
Многоцільові вертольоти	2232,3	1285,2	-42,43%	1551,3	20,70%	1151,2	-25,79%	1557,6	35,30%	2228,5	43,07%	3591,3	61,15%	3123	-13,04%	16720,4
Військово –морська техніка	3111,5	3176,8	2,10%	3822,7	20,33%	6266,2	63,92%	5710,5	-8,87%	6036,7	5,71%	4368,7	-27,63%	5338,8	22,21%	37831,8
%	13,6	12	-11,76%	13,9	15,83%	21,1	51,80%	15,8	-25,12%	12,4	-21,52%	8,9	-28,23%	10,5	17,98%	13
Підводні човни	852,5	1015,3	19,10%	364,6	-64,09%	2063,6	465,99%	1374	-33,42%	1027,7	-25,20%	1042,7	1,46%	1347,4	29,22%	9087,4
БНК	1864,7	1833,5	-1,67%	3008,9	64,11%	3422	13,73%	3520,4	2,88%	3878,4	10,17%	2767,3	-28,65%	2983,7	7,82%	23278,9
Катера	394,3	328	-16,81%	449,2	36,95%	780,9	73,84%	816,1	4,51%	1130,6	38,54%	558,7	-50,58%	1007,7	80,37%	5465,5
Інші ОІВТ	3579,5	3752,8	4,84%	2610,6	-30,44%	3152,3	20,75%	6703,6	112,66%	7844,1	17,01%	10477	33,56%	10059	-3,99%	48179,1
%	15,6	14,2	-8,97%	9,5	-33,10%	10,6	11,58%	18,5	74,53%	16,2	-12,43%	21,2	30,86%	19,8	-6,60%	16,5
Разом	22959,6	26485,8	15,36%	27491	3,80%	29759	8,25%	36220	21,71%	48488	33,87%	49354	1,79%	50732	2,79%	291490
%	100	100	0,00%	100	0,00%	100	0,00%	100	0,00%	100	0,00%	100	0,00%	100	0,00%	100

Таблиця складена авторами за матеріалами: [4].

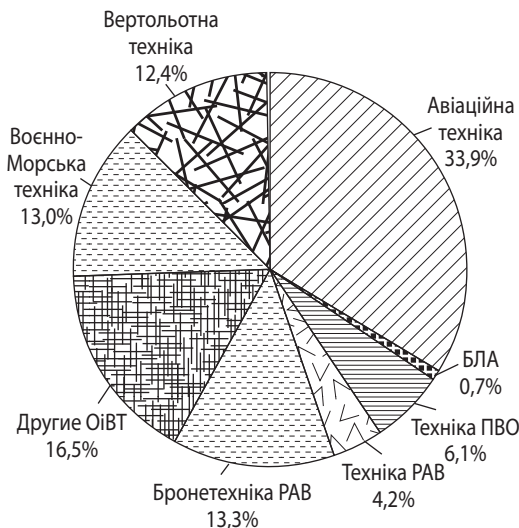

Рис. 2. Структура світових поставок зброї за видами ОіВТ в період 2002–2009 рр.

Таблиця 2

Загальносвітові військові витрати і військовий експорт / імпорт у 2002–2009 рр. (млн дол)

Роки	Загальносвітові військові витрати	Військовий експорт / імпорт	Співвідношення, %
2002	769847	22959	2,98%
2003	886290	26485	2,99%
2004	992783	27491,0	2,77%
2005	1078180	29759,3	2,76%
2006	1180680	36219,8	3,08%
2007	1296538	48488,0	3,74%
2008	1388156	49354,4	3,55%
2009	1335524	50732,2	3,8%
2002–2009	8927999	291490,2	3,26%

Таблиця складена авторами за матеріалами [4].

Світовий пакет експортних замовлень на постачання ОіВТ в період 2002–2009 рр. склав 422,085 млрд дол, що значно більше фактичного експорту ПВП за той же період (291,49 млрд дол). Це говорить про те, що зростання поставок ПВП буде продовжуватися і після 2009 р.

За період 2002–2009 рр. США є абсолютним лідером по пакету замовлень – 166,149 млрд дол, що складає 39,36% від світового портфеля замовлень за той же період. Вільний рейтинг країн-експортерів по пакету замовлень на експорт ПВП в 2002–2009 рр. представлено у табл. 3. У 2009 р. США уклали контракти на суму 29,198 млрд дол (44,7% від обсягу всіх контрактів, укладених у 2009 р.). Рекордним для США у розглянутий період став 2008 р., коли були укладені контракти на постачання ПВП на суму 45,015 млрд дол (57,8%). Ніколи раніше за підсумками одного року США не мали настільки великої переваги щодо своїх конкурентів.

Росія міцно утримує друге місце – 56,176 млрд дол (13,3%) за період 2002–2009 рр.

Інші провідні західноєвропейські постачальники озброєнь і Ізраїль істотно поступають Росії. Франція, яка займає по періоду 2002–2009 рр. третє місце, має пакет замовлень в сумі 43,452 млрд дол (10,3%). Динаміку пакетів замовлень проаналізовано на рис. 3 [4].

У регіональному аспекті лідером по пакету замовлень на експорт у розглянутий період є Північна Америка (включає США і Канаду). У 2002–2009 рр. ці дві країни акумулювали портфель замовлень на експорт ПВП на суму 170,384 млрд дол (40,37% загальносвітового портфеля замовлень). У 2009 р. портфель замовлень країн регіону Північної Америки склав 31,710 млрд дол. або 48,6%.

Друге місце серед найбільших світових експортерів ОіВТ по пакету замовлень на експорт ПВП в регіональному аспекті займає Західна Європа – 147,724 млрд дол в 2002–2009 рр. (35%) і 16,997 млрд дол в 2009 р. (26%).

Третє місце (за рахунок Росії) займають країни на пострадянському просторі. Загальний акумульований пакет замовлень країн цього регіону в 2002–2009 рр. склав 61,139 млрд дол. (14,5%) [4].

Обсяг світового експорту ОіВТ в період 2002–2009 рр. склав 291,490 млрд дол. У 2009 р. загальносвітовий експорт ПВП склав 50732 млн дол (максимальний результат за 2002–2009 рр.).

За розглянутий 8-річний період щорічний обсяг світового експорту зріс з 22,960 млрд дол. у 2002 р. до 50,732 млрд дол. в 2009 р. В цілому на всьому розглянутому періоді щорічні обсяги світового експорту ПВП постійно зростали. У 2002–2005 рр. темпи приросту обсягів світового експорту ПВП можна охарактеризувати як помірні. З 2006 року зростання обсягів світових поставок ПВП став зростати дуже швидкими темпами. У 2006 р. світовий обсяг експорту ПВП склав 36,220 млрд дол (проти 29,759 млрд дол. у 2005 р.), у 2007 р. – 48,488 млрд дол, у 2008 р. – 49,354 млрд дол., у 2009 р. – 50,732 млрд дол. Хоча відносний темп зростання військових витрат з 2008 р. сповільнилося, в абсолютних величинах він залишився дуже високим [4].

За період 2002–2009 рр. США є безумовним лідером з експорту озброєнь – 107,569 млрд дол., що становить 36,9% від усього світового експорту за той же період. Так, у 2009 р. США експортували ОіВТ на суму 17,708 млрд дол. (34,9% ринку.) Рекордним для США став результат по 2007 р. – 18,472 млрд дол.

Росія міцно утримує друге місце – 43,795 млрд дол. (15% ринку) за період 2002–2009 рр. 7,208 млрд дол. в 2009 р. (14,2% ринку). У 2008 і 2009 рр. військовий експорт Росії став максимальним за весь восьмирічний період (враховані лише ідентифіковані поставки).

Франція, яка займає по періоду 2002–2009 рр. третє місце, поставила ПВП на суму 29,985 млрд дол. (10,3% ринку). У 2008 р. військовий експорт Франції став максимальним за весь 8-річний період – 6,096 млрд дол.

У 2009 р. загальний обсяг експорту склав 3,613 млрд дол.

Авіаційна техніка за обсягом фактичних поставок з великим відривом займає перше місце серед всіх категорій

Таблиця 3

Вільний рейтинг країн-експортерів по пакету замовлень на експорт ПВН в 2002 - 2009 рр.
(млн дол)

Рей- тинг	Країна	2002	2003	% прир. 2003-2002	2004	% прир. 2004- 2003	2005	% прир. 2005- 2004	2006	% прир. 2006- 2005	2007	% прир. 2007- 2006	2008	% прир. 2008- 2007	2009	% прир. 2009- 2008
1.	США	14186,5	10173,5	-28,29%	7751,8	-23,80%	12558	62,00%	16777,1	33,60%	30518,9	81,91%	45015,1	47,50%	29198,4	-35,14%
2.	Росія	5234,7	3653,5	-30,21%	5916,8	61,95%	8485,80	43,42%	14913,4	75,75%	7595,1	-49,07%	5182,8	-31,76%	5197	0,27%
3.	Франція	1793,4	4753,6	165,06%	3053,1	-35,77%	5533,40	81,24%	7491,4	35,39%	6362,4	-15,07%	11930,5	87,52%	2533,8	-78,76%
4.	Германія	3959	1574,8	-60,22%	3025	92,09%	1536	-49,22%	8543,2	456,20%	1720,7	-79,86%	2426,5	41,02%	3888	60,23%
5.	Великобри- танія	1501,3	2702	79,98%	2146	-20,58%	3537	64,82%	800,5	-77,37%	10784,5	1247,22%	897,7	-91,68%	2578,5	187,23%
6.	Ізраїль	1564,9	1219,5	-22,07%	373	-69,41%	3903	946,38%	1857	-52,42%	2675,6	44,08%	1423,7	-46,79%	4234,2	197,41%
7.	Італія	456	1311,4	187,59%	195,2	-85,12%	759,1	288,88%	1381,6	82,01%	5595,1	304,97%	1657,1	-70,38%	4218,9	154,60%
8.	Іспанія	1685	79,5	-95,28%	192	141,51%	2210,1	1051,09%	502,3	-77,27%	6282,7	1150,79%	432,1	-93,12%	638,1	47,67%
9.	Швеція	851	1077	26,56%	2208,4	105,05%	873,6	-60,44%	1590	82,01%	500,3	-68,53%	789,4	57,79%	842,6	6,74%
10.	Китай	905	518	-42,76%	353	-31,85%	1626,6	360,79%	715,1	-56,04%	707,1	-1,12%	855,8	21,03%	2672,6	212,29%
11.	Нідерланди	89	364	308,99%	1125,5	209,20%	734,5	-34,74%	737,8	0,45%	323,9	-56,10%	948	192,68%	432	-54,43%
12.	Україна	378,8	203,6	-46,25%	502	146,56%	523,4	4,26%	545,7	4,26%	476	-12,77%	104	-78,15%	1621,7	1459,33%
13.	Канада	150	16	-89,33%	1207,9	7449,38%	-	-	74,8	-	209	179,41%	66	-68,42%	2511,5	3705,30%
14.	Швейцарія	140	170,4	21,71%	289,5	69,89%	85,7	-70,40%	1602,6	1770,01%	521,4	-67,47%	180	-65,48%	645,8	258,78%
15.	Норвегія	320	20	-93,75%	103,9	419,50%	135,9	30,80%	333	145,03%	362,8	8,95%	645,1	77,81%	1148	77,96%
16.	ЮАР	128,9	35,2	-72,69%	79,1	124,72%	246,1	211,13%	238,9	-2,93%	975	308,12%	987,6	1,29%	151	-84,71%
17.	Фінляндія	42	1260,1	2900,24%	9,2	-99,27%	8	-13,04%	340	4150,00%	660	94,12%	106,3	-83,89%	-	-
18.	Австралія	80	102	27,50%	302,6	196,67%	1,8	-99,41%	80,5	4372,22%	23	-71,43%	1710,4	7336,52%	85,6	-95,00%
19.	Польща	73,7	418,4	467,71%	368,4	-11,95%	218	-40,83%	176,8	-18,90%	803	354,19%	115	-85,68%	-	-
20.	Бразилія	28	15	-46,43%	26,5	76,67%	238	798,11%	-	-	335	-	781,1	133,16%	397	-49,17%
	Разом:	33871,2	30509,5	-9,92%	29932,2	-1,89%	44772,1	49,58%	60418	34,95%	79484,3	31,56%	77840,4	-2,07%	65257	-16,17%

Таблиця складена автором за матеріалами: [4].

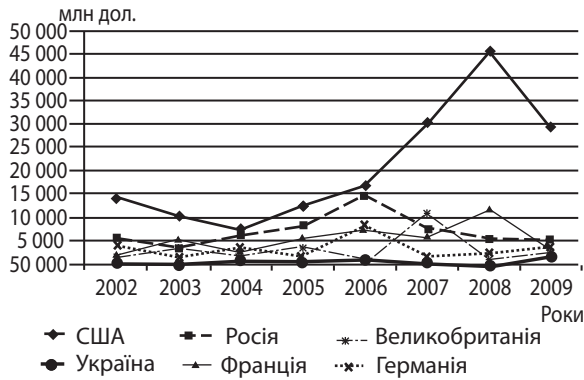

Рис. 3. Динаміка пакету замовлень на експорт ПВН у 2002–2009 рр.

ОіВТ. У період 2002–2009 рр. обсяг світових поставок авіаційної техніки оцінюється в 98714 млн дол, що складає 33,9% від обсягу продажів всіх категорій ОіВТ (291,49 млрд дол). Динаміка світових поставок авіаційної техніки приведена на рис. 4. [4].

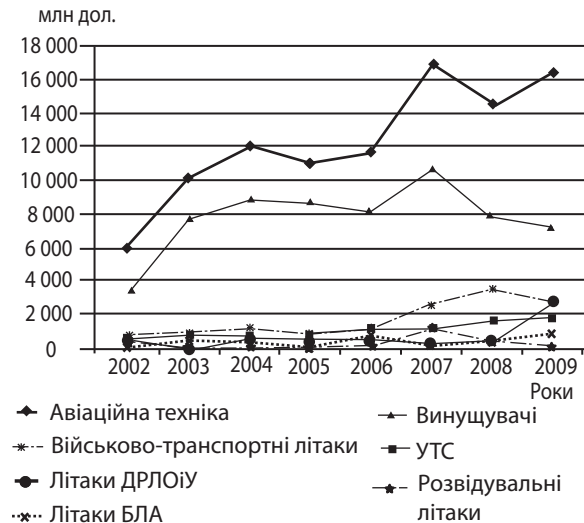

Рис. 4. Динаміка світових поставок авіатехніки у 2002–2009 рр.

За період 2002–2009 рр. частка продажу авіаційної техніки в структурі світових поставок ОіВТ істотно змінювалася (у межах від мінімального значення 26,2% у 2002 р. до максимального значення 43,6% у 2004 р.). В цілому слід відзначити тенденцію скорочення частки авіаційної техніки в загальному обсязі світової торгівлі зброєю. Після максимального обсягу військової авіаційної техніки в 2004 р. (43,6%) у загальному обсязі продажів ОіВТ, надалі за розглянутий період спостерігалось загальне скорочення частки авіаційної техніки, хоча за окремих роки обсяг продажів авіаційної техніки «відігравав» втрати за попередній період [4]. У 2009 р. частка авіаційної техніки в загальному обсязі продажів ОіВТ склала 32,6% (165,500 млрд дол). Цей показник дуже близький до середнього показника за весь період 2002–2009 рр. (33,9%).

Характерною особливістю для світового імпорту озброєнь є набагато більша кількість учасників цього ринку в порівнянні з кількістю експортерів військової техніки.

Якщо в рейтингу світових експортерів присутній 75 країн, то в рейтингу світових імпортерів по фактичному імпорту за період 2002–2009 рр. – 158 країн (за вирахуванням НАТО, ООН і категорії «Невідомий» – 155 країн). У географічному аспекті кількість країн-імпортерів вдвічі перевищує кількість країн-експортерів озброєнь. Якщо більша частина світового експорту озброєнь концентрується у все більш вузькій групі країн, то основною тенденцією світового імпорту озброєнь є значне розширення кількості країн-імпортерів ОіВТ з досить великими обсягами імпорту озброєнь. Тобто світовий експорт та імпорт ОіВТ мають протилежні тенденції розвитку з точки зору кількості країн-учасників цього ринку [4].

Світовий пакет замовлень на імпорт ОіВТ в період 2002–2009 рр. склав 422,085 млрд дол, що значно більше фактичного імпорту ПВП за той же період (291,49 млрд дол). Це говорить про те, що зростання імпорту ПВП буде продовжуватися. На період після 2009 р. «перехідний» портфель світових замовлень на імпорт ПВП становить близько 131 млрд дол. У 2007 р. загальносвітовий обсяг укладених контрактів на імпорт ПВП досяг свого історичного максимуму в сумі 79,484 млрд дол. Це становить 18,8% від усього світового портфеля замовлень на імпорт ПВП за період 2002–2009 рр.. У 2008 і 2009 рр. світова економічна криза вплинула знову на обсяги контрактів на імпорт ПВП – 77,840 млрд дол в 2008 р. і ще більше падіння в 2009 р. – 65,257 млрд дол. Динаміку зміни пакету замовлень на імпорт ПВН у 2002 – 2009 рр. представлено на рис. 5, а динаміку фактичного імпорту за вказаний період приведена на рис. 6 [4].

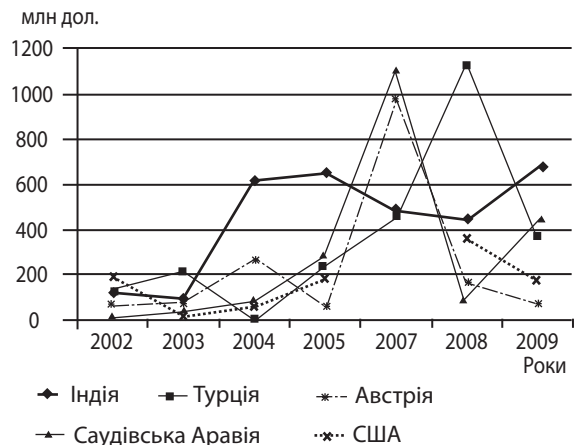

Рис. 5. Динаміка зміни пакету замовлень на імпорт ПВН у 2002–2009 рр.

За період 2002–2009 рр. Індія є абсолютним лідером по пакету замовлень на імпорт ПВП – 36,484 млрд дол, що складає 8,64% від світового портфеля замовлень на імпорт ПВП за той же період. У 2009 р. Індія уклала контракти на імпорт ПВП на суму 6,933 млрд дол (10,62%). Цей результат є абсолютним рекордом для Індії за аналізований період.

Друге місце по пакету замовлень на імпорт ПВП займає Туреччина – 26,095 млрд дол (6,18%) за період 2002–2009 рр. і 3,609 млрд дол в 2009 р. (5,53%). Туреччина увійшла до групи провідних світових імпортерів по пакету

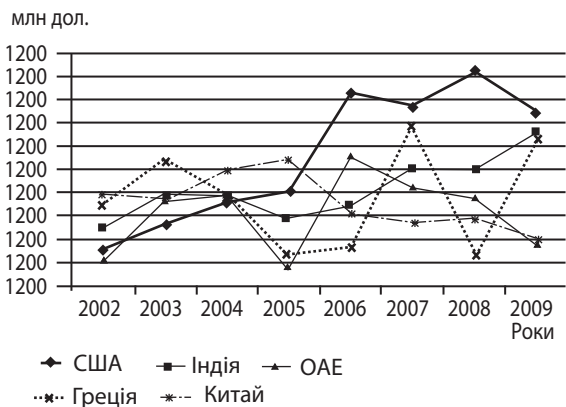

Рис. 6. Динаміка фактичного імпорту ПВД у 2002–2009 рр.

замовлення за результатами практично одного 2008 р. (11,336 млрд дол). За результатами 2008 р. Туреччина вперше зайняла перше місце в світі.

Третє місце займає Саудівська Аравія – 25,240 млрд дол за період 2002–2009 рр. (5,98%) і 4575 млн дол (7%) в 2009 р. Пік замовлень Саудівській Аравії за аналізований період припав на 2007 р. (10,979 млрд дол) [4].

У цілому 10 найбільших світових імпортерів ОіВТ в період 2002–2009 рр. уклали контракти на імпорт ПВД на суму 212,073 млрд дол, що складає 50,24% від загальносвітових контрактів на імпорт ПВД. У 2009 р. ці країни уклали контракти на суму 32,918 млрд дол (50,44%).

За підсумками 2009 р. ОАЕ, Індія і Єгипет уклали найбільший вартісний обсяг контрактів на імпорт продукції військового призначення. Перше місце за підсумками 2009 року займають ОАЕ (7,71 млрд дол), друге місце займає Індія (6,933 млрд дол). Замикає трійку лідерів Єгипет (4,898 млрд дол) [4].

Лідером у виробництві і продажі озброєнь є Сполучені Штати Америки. Основним ринком збуту для США, залишилися і залишаються країни, що розвиваються. Окрім цього США поставляє озброєння Ізраїлю, Польщі, Чехії і іншим країнам ЄС [8, с. 4].

США належить і лідерство в кількості корпорацій, які займаються виробництвом зброї. Зі 100 найбільш крупних світових корпорацій і концернів 40 є американськими і знаходяться на території США. Найвідоміші серед них:

1. Корпорація «Boeing», що займає перше місце серед світових виробників озброєнь. У 2008 році дохід цієї компанії від продажу зброї склав 30,7 млрд дол. – половину загального доходу компанії. Boeing виробляє як суперсучасні винищувачі і бомбардувальники, супутники і супутникові системи, електронні системи ведення бою, так і елементи для ПРО.

2. «Lockheed Martin» – спеціалізується на ракетах (Patriot) і ракетних системах, системах навігації і стеження тощо. Серед країн третього світу, куди «Lockheed Martin» поставляє свою продукцію, слід назвати Албанію, Чилі, Аргентину, Бразилію, Південну Корею, Сінгапур, Тайвань і Індію. Прибуток цієї корпорації з продажу зброї в 2008 р. склав 28,1 млрд дол., при загальному доході в 39,6 млрд дол.

3. «Northrop Grumman» в 2008 р. продала зброї на 23,7 млрд дол., при доході за цей же рік в 30,1 млрд дол. Ця корпорація, як і багато інших, перш за все, працює на американську оборону, створює авіаносці, атомні підводні човни, морські навігаційні системи і аерокосмічні технології подвійного призначення [9, С. 17].

Одним з найбільш активних покупців американських озброєнь є країни Близького Сходу і Північної Африки. Серед найбільш великих можна назвати Єгипет, Ізраїль, Саудівську Аравію, Об'єднані Арабські Емірати, Йорданію, Бахрейн, Кувейт, Оман.

Крім усього іншого, США активно входить на традиційно неамериканські ринки, роблячи тим самим продаж зброї певним елементом геополітичної стратегії. Зовсім недавно Китай виразив стурбованість і незадоволеність тим, що США почали активно поставляти зброю Тайваню. У жовтні 2008 р. уряд США прийняв рішення продати цій незвіданій державі зброї на загальну суму 6,5 млрд дол.

Міцно на світовому ринку озброєнь закріпилися і країни Європейського Союзу. Поки що ЄС не виступає як єдиний постачальник озброєнь, а Європа в основному представлена на світовому ринку Великобританією, Францією, Німеччиною і Італією. З 2003 по 2008 р. сумарний дохід Німеччини, Франції і Великобританії склав 80 млрд. доларів [6, С. 24]. З них, 53 млрд дол. припали на Великобританію, яка потіснила Францію і Німеччину. Значну частину доходів Англія, як і інші західноєвропейські і світові постачальники, отримує від продажу зброї в країни третього світу. Серед тих країн, куди поставляється зброя, є і такі, які англійське Міністерство закордонних справ позначило як «зухвалий неспокій» в сфері прав людини: Бірма, Китай, Конго, Іран, Ліберія, Руанда, Сомалі, Судан, Зімбабве. Франція також поставляє зброю до Судану і Бірми, не дивлячись на введене відносно цих країн ембарго на ввезення зброї.

Виробниками і постачальниками зброї є й інші країни-члени ЄС, такі як Бельгія, Голландія, Швеція, Іспанія, Данія, Польща, Словаччина і Чехія.

У Західній Європі знаходиться 34 із 100 найбільших корпорацій з виробництва зброї. Провідне місце належить Британській корпорації «BAE Systems», яка спеціалізується тільки на виробництві і продажі озброєнь і займає 3 місце у світі. Ця корпорація займається виробництвом усіх видів озброєнь, починаючи від вогнепальної легкої зброї, закінчуючи надточними електронними технологіями і підводними човнами. У 2008 р. дохід цієї компанії від продажів склав 24,1 млрд дол., при річному доході 25,3 млрд дол.

Виробництво і продаж зброї стали одним з важливих джерел для поповнення державного бюджету: у багатьох демократичних державах можна спостерігати зрощення найбільших збройових корпорацій з державною владою. Це багато в чому впливає на вирішення питань, пов'язаних з озброєними конфліктами в країнах Азії і Африки. Тільки у 2005 році уряд США витратив 148 млрд дол., а Великобританія – 6 млрд дол. [10, с. 61].

Очікується, що в майбутньому виробництво і продаж озброєнь збільшаться, про це свідчить також поява нових країн, які зовсім недавно увійшли на ринок озброєнь.

В групу нових виробників зброї входять Ізраїль, Сінгапур, Індія, Південна Корея і Південна Африка. У список активних торговців зброєю входить також і Китай. Так, Китай тільки за 2008 р. поставив зброю в країни Азії, Африки і Близького Сходу на 800 млн дол. [2, С. 24].

Місце України в списку світових експортерів зброї є більш стабільним: найвище – шосте (1998 і 1999 рр.), найнижче – чотирнадцяте (2008 р.); останній результат, можливо, обумовлений впливом світової економічної кризи, тому що ніколи раніше Україні не опускалася в цьому списку так низько (ще в 2007 р. вона займала сьоме місце) [4]. Основні складові військового експорту країни – продукція і технології підприємств ОПК, надлишки зразків озброєння і військової техніки із запасів Міноборони, послуги з ремонту і модернізації військової техніки, спільні науково-дослідні та конструкторські проекти.

Для України 2009 р. став рекордним з укладення великих контрактів. Пакет замовлень ДК «Укрспецекспорт» та її дочірніх підприємств забезпечив заділ для солідного зростання щорічних обсягів збройового експорту на найближчі два – три роки. Йдеться про контракти на модернізацію військово-транспортних літаків Ан-32 для Індії (вартістю понад 400 млн дол.), поставки партії малих десантних кораблів на повітряній подушці типу «Зубр» Китаю (на 315 млн дол.), поставки Іраку шести військово-транспортних літаків Ан-32 (на суму близько 100 млн дол.) і 420 нових бронетранспортерів БТР-4 (на суму близько 46 млн дол.), нарешті, про поставки великої партії бронетранспортерів Таїланду. Також, вагомими стали поставки газотурбінних установок виробництва ДП «Зоря-Машпроект» для індійських ВМС (для раніше поставлених Індії фрегатів російського виробництва та національних есмінців проектів P15A і P15B). А також угода на поставку ВПС Індії 100 двигунів AI-20 сер.5 для Ан-32 (вартістю близько 110 млн дол.). Завдяки укладеним контрактам Україна впритул наблизилася до п'ятірки світових лідерів збройової торгівлі і, за попередніми підрахунками, може опинитися в шістці найбільших поставальників зброї – за США, Росією, Францією, Німеччиною та Ізраїлем [11].

Таким чином, можна зробити наступні висновки:

1. Характерною рисою сучасного етапу розвитку світового ринку озброєнь та військової техніки є те, що потенційні імпортери починають проводити більш вимогливу політику в даній сфері;
2. На відміну від «звичайної» торгівлі продукцією цивільних виробництв, в світовій торгівлі озброєннями і військово-технічній співпраці багатьох держав поєднується значна кількість аспектів міжнародних і внутрідержавних питань. Торгівля зброєю є важливим інструментом зовнішньої політики, який сприяє просуванню інтересів країни-експортера по всьому світу і відповідним чином впливає на політичний курс країн-імпортерів;
3. Виробництво і продаж зброї стали одним з важливих джерел для поповнення державного бюджету розвинених країн-експортерів озброєнь. Очікується, що в майбутньому виробництво і продаж озброєнь

ще збільшиться, про що свідчить також поява нових країн, які зовсім недавно увійшли на ринок озброєнь;

4. Основна особливість останніх років – це чітко намітилася тенденція випередження обсягів світового експорту / імпорту ОіВТ у порівнянні із зростанням витрат на модернізацію і закупівлю ОіВТ, вироблених світовим ОПК для задоволення потреб;
5. Якщо більша частина світового експорту озброєнь концентрується у все більш вузькій групі країн, то основною тенденцією світового імпорту озброєнь є значне розширення кількості країн-імпортерів ОіВТ з досить великими обсягами імпорту озброєнь. Тобто світовий експорт та імпорт ОіВТ мають протилежні тенденції розвитку з точки зору кількості країн-учасників цього ринку;
5. Україна експортує наступні види оборонної продукції: військово-морську техніку й озброєння, бронетехніку і озброєння, ракетно-космічну та авіаційну техніку й озброєння, ракетно-артилерійське озброєння, боеприпаси, інженерну техніку, засоби зв'язку, засоби ППО, озброєння спеціальних підрозділів. Крім того, суттєвою складовою військового експорту України є надлишки зразків озброєння і військової техніки із запасів Міноборони, послуги з ремонту і модернізації військової техніки, спільні науково-дослідні та конструкторські проекти;

Література

1. Артеменко Л. П. Моделі управління діяльністю Збройних Сил України в забезпеченні воєнно-економічної держави / Л. П. Артеменко // Економіка та держава. – 2007. – № 5. – С. 22 – 26.
2. Бегма В. Позиція України на ринку вооруження стран Центральной и Восточной Европы // Обзор украинского рынка. – 2008. – № 2. – С. 24 – 27.
3. Бадрак В., Згурець С. Збройове яблуко розбрату // Дзеркало тижня № 37 (616) 30 вересня. – 6 жовтня 2006.
4. <http://www.armstrade.org/> Центр анализа мировой торговли оружием.
5. Бегма В. Світовий ринок озброєння та особливості маркетингу продукції військово-технічного призначення // Економіка України. – 2000. – № 6. – С. 5 – 7.
6. Харченко С. І. Геоелектронні пріоритети оборонно-промислового комплексу України на світовому ринку озброєнь: автореф. дис... канд. екон. наук / Українська академія зовнішньої торгівлі. – К., 2004.
7. Воєнна доктрина України // Національна безпека і оборона. – 2004. – №8. – С. 2 – 7.
8. Белов О. До питання розроблення Стратегії воєнної безпеки / О. Белов, С. Нечхаєв // Наука і оборона. – 2007. – № 2. – С. 3 – 7.
9. Семенченко В. Пока партнеры в дефиците // Военно-промышленный курьер. – 2007. – 4–10 апреля. – № 13. – С. 2 – 5.
10. Артеменко Л. П. Забезпечення воєнно-економічної політики держави: методичні аспекти / Л. П. Артеменко // Економіка та держава. – 2006. – № 6. – С. 59 – 62.
11. Рядова С. Тримаємо Індію за двигун / Експерт, № 3, 25.01.10.